

Videós történelem

Magyar Évszázadok

Már majd' egy évtizede annak, hogy közoktatásunk is belépett a videokorszakba, amelynek kézzelfogható jeleként iskoláinkban megjelentek a videoberendezések. Mégis csak mára készült el az első videós alkotás a történelem témakörébe. Ha meggondoljuk, hogy 10 év alatt a technikai berendezések óriásit fejlődtek, érzékelhetjük, milyen nagy és nehéz szellemi feladat a jó oktatófilmek készítése.

A magyar történelemnek korszerű oktatási vagy ismeretterjesztő célzatú feldolgozása nyomtatott vagy filmes formában olyan „testre szabott” feladat, amelyet nekünk magunknak, saját erőből kell elvégeznünk. Elmaradásunk e téren az élenjáró országokhoz képest számottevő, és a film esetében egyenesen kirívó. Ezen a helyzeten kísérelt meg egycsapásra látványos előrelépést hozni a Magyar Évszázadok alkotógárdája, amikor 54 részben, több mint 800 percnyi terjedelemben kísérelte meg a magyar történelem átfogó feldolgozását – ha csak egy kiválasztott szempont, a törvények tükrében is.

Már önmagában a vállalkozás rendkívüli méretei is megérdemelnék, hogy részletes vizsgálat tárgyává tegyük, ám emellett talán éppen mostanra vált aktuálissá egy ilyen elemzés közzététele, hiszen nagyjából napjainkra terjedt el a sorozat az iskolákbaranyira, hogy már a felhasználás első tapasztalatai is megszülettek.

A történelemmel foglalkozó hazai tudomány, oktatás és ismeretterjesztés egyaránt túlságosan szövegcentrikus és kevésbé vizuális; a XX. század végén, a fotó, és a film történeti forrássá válása időszakában, korszerűtlen szemléletű. Bár a példák vég nélkül sorolhatók volnának, most csak egyet említünk: a II. világháború történetének összefoglalása még 1982-ben is egyetlen fénykép, diagram, rajz nélkül látott napvilágot. Messze vagyunk még attól az időtől, amikor a szöveges és vizuális dimenziókat olyan egyenrangúan kezelő magyar történeti szintézist vehetünk kezünkbe, amilyen „Az emberiség krónikája”, amely bizonyára nagyrészen éppen ezért válhatott az elmúlt évek egyik legkiugróbb könyvsikerévé. Az oktatás pedig mind a mai napig nem volt képes alkotó módon reagálni a videó megjelenésére. Úgy látszik, ez a hangoymányos filmes stúdiók számára nehezen megoldható feladatot jelent. Márpedig egy olyan nagyméretű, összefoglaló szintézis, mint a Magyar Évszázadok, megfelelő szakmai háttérrel igényel: videós ismeretterjesztésben gyakorlott történészt, filmes és pedagógus szakembereket, részterületek olyan sikeres feldolgozásait, amelyekre építhetünk stb. Ezek azonban hiányoznak, ezért az alkotóknak előzmények és alapok nélkül, szinte légyeres térben kellett dolgozniuk – és ez rá is nyomja bélyegét az elkészült filmre, amely minden szempontból az adott helyzet lenyomata, nem pedig annak meghaladása.

Ötvennégy, egyenként 15-20 perces fejezetben akár az ezeréves magyar állam története is feldolgozható lett volna: nagy vonalakban, a lényegét kiemelve, az általános műveltség szintjén mindenképpen. A Magyar Évszázadok alkotói azonban nem vállalkoztak erre, figyelmüket a törvények, a jogtörténet felé fordították. Ezzel a választással meg is pecsételték filmjük sorsát, hiszen ez a témakör lehet a szakember számára fontos, ámde az érdeklődő nagyközönség, a diákok figyelmét nem nagyon köti le. Az írott történelemhez való szaktudományos ragaszkodás nem is választhatott volna önmaga számára alkalmasabb témát, mint éppen a törvényeket, noha ez dolgozható fel talán legkevésbé filmes formában. Nehezen érthető, miért gondolták úgy az alkotók, hogy latin szövegeken pásztázva érdekes filmeket lehet készíteni!? Valószínűleg nincs is képtelenebb feladat, mint a történelmet a törvényekkel népszerűsíteni.

Műfaji tisztázatlanságok

Úgy látjuk, a sorozattal kapcsolatos problémák forrása a filmszerűtlen témaválasztás mellett a műfaji tisztázatlanság is. Amennyiben a hagyományos filmműfajokban keressük helyét, nem jutunk egyértelmű eredményre: nem felel meg sem az ismeretterjesztő-, sem az oktatófilm kritériumainak. A főműsoridős televíziós bemutatás arra utal, hogy alkotói szándéka szerint nagy tömegekhez szóló, a történelmi tudás hiányosságait pótolni hivatott ismeretterjesztő alkotásról van szó. Mivel azonban az ismeretterjesztő film a televízió nézők millióihoz kíván szólni, jól körülírható feltételeknek kell megfelelnie. Mindenekelőtt érdekes témát kell választania – ami itt hiányzik –, és azt az érdeklődést végig fenntartó, változatos filmi megoldásokkal feldolgoznia. Ezeket a követelményeket a sorozat nem elégíti ki. De ugyanez igaz, csak másféle, később részletezendő okokból az oktatófilmre is.

A Magyar Évszázadok egyik fontos tanulsága, hogy az egyoldalúan értelmezett történelmi szakmai követelményekre építve nem lehetséges sem jó ismeretterjesztő-, sem jó oktatófilmet létrehozni. A filmben ugyanis mást jelent a hitelesség, mint egy forráskiadványban: itt a sokoldalú feldolgozásmód, az audiovizuális lehetőségek kihasználása is egyenrangú összetevője a korhűségnek és a hatásosságnak. Ezért nem lehetséges csak korabeli anyagokból építkezve minden igényt kielégítő filmet készíteni. A történelmet közérthető, vonzó, a történelemhez egyedül méltó formában feldolgozni szándékozó filmből ma már nem hiányozhatnak a célszerűen alkalmazott animációs betétek, makettek, játék- és dokumentumfilmrészletek. Ezek hiányában a film unalmassá válhat, hatását veszti és nem éri el célját.

Fényképalbum, hangosított dia, képeskönyv

Az állóképek mértéktelenül nagy mennyisége miatt ennek a sorozatnak elég kevés olyan vonása van, amely élményszinten a filmre emlékeztetné a nézőt. Hatásában leginkább a hangozott diasorozatra hasonlít, azzal a nem lényegtelen különbséggel, hogy nélkülözi a diasorra jellemző világos, tiszta, feszes szerkezetet. A képek itt elég esetlegesen követik egymást többnyire nem kapcsolódnak a szöveghez. Nem kiegészítik, megerősítik, illusztrálják az elhangzottakat, csupán hangulatilag festik alá azokat. Sokszor pedig – erdők, mezők, várfalak mutogatásakor – egészen nyilvánvaló, hogy a képnek mindössze időkitöltő szerepe van: valamit mutatni kell, amíg a „múlhatatlanul fontos” szöveget a narrátor felolvassa. Minden fejezet hosszú, – de nem azért, mert olyan sok a jó képanyag, hanem mert olyan sok a szöveg. Szerencsésebb lett volna, ha a filmek hosszát nem az elmondandó szöveg terjedelme, hanem a rendelkezésre álló képi anyag mennyisége határozza meg, hiszen nem hangjátékról, hanem filmről van szó (ez utóbbit sokszor bizony alig vesszük észre).

Szinte minden fejezetnek megvan a maga problematikus eleme: a *Szent István és Szent László* törvényei alatt megállás nélkül hangozó gregoriándallamok még lassúbbá „varázsolják” az amúgy sem túl eseménydús filmeket, és a Mátyásról szóló rész hosszadalmas mesemondása sem éppen telitalálat. Kirívó példaként említhetjük az Aranybulla fejezetet, amelyhez a Bánk bán című operából bevágott részletek semmiképp sem illenek. Minden művészeti ág közül talán éppen az opera a legkevésbé alkalmas történelmi események szemléltetésére, már csak a dalolva előadás miatt is; ami különösen kirívó egy jórészt csak eredeti anyagokra építő film szövetéből. Még az adott mű színházi előadása is használhatóbb lenne az adott esetben, mint az operaváltozat. A muhi csata említésekor pedig egy vár romjait látjuk álmosítóan lassú és hosszadalmas kameramozgással – filmszerűbb megoldás lett volna legalább egy maketten vagy rajzon bemutatni a csatát.

De hogy ne csak az ügyetlenségeket soroljuk, feltűnhet az is, hogy amint egy kissé eseménydúsabb téma adódik, még ez a szerkesztésmód is képes érdekesebb fejezetek létrehozására – amint ezt például a II. Józsefről vagy a Lánchíd építéséről szóló részekenél tapasztalhatjuk.

*

Bár a továbblépés érdekében fontos feladat a film hibáinak feltárása is, azért a lényeg mégis annak bemutatása, mennyiben és hogyan hasznosítható az alkotás az iskolai oktatásban. Hiszen a néhány televíziós bemutatás után helyét végül is a történelemtanításban kell majd meglelnie.

A pedagógiának elemi létérdeke is azt diktálja, hogy a Magyar Évszázadok szerepét megtaláljuk az oktatásban, hiszen nyilvánvaló, hogy belátható időn belül nem lesz pénz újabb, ehhez hasonlóan átfogó filmes feldolgozásra, így a következő években ezzel a sorozattal mint egyedül létező realitással kell számolnunk.

Ahhoz azonban, hogy valamely filmes feldolgozás oktatófilmnek nevezethessék, jó-néhány szigorú kívánalomnak kell eleget tennie. Figyelembe kell vennie a gyermekek életkorát, a témát érdekesen, színesen kell megragadnia; be kell tartani az optimális idő-tartam követelményét, amely a mai órakerethez igazodva 5 és 10 perc között van; valamint didaktikailag kidolgozottnak kell lennie. A Magyar Évszázadok ezen követelmények egyikének sem felel meg, s ezért eredeti formájában a tanítási órán általában nem is igen alkalmazható.

Szerencsére azonban a videózás korszakában a hagyományos filmes műfaji keretek fellazulnak, és ahogyan pl. a dokumentálás, úgy az oktatás területén is új filmtípusok születésének lehetünk tanúi. A videózásnak ez a mai, kezdeti szakasza, amelynek alakítói vagyunk, a műfajteremtő kísérletek, a film felszabadulásának korszaka is. Mivel a videós oktatóprogramok témaköre még teljességgel kidolgozatlan, minden jobb alkotásban ott van a lehetősége, hogy új utat nyisson, hogy új oktatófilm terület első darabja legyen. A Magyar Évszázadok is ilyen alkotás – talán készítői eredeti szándéka ellenére is.

Vizuális bázis, képgyűjtemény

Az első és legkézenfekvőbb lehetőség a felhasználásra, ha nem mint filmre, hanem csak mint egyfajta vizuális bázisra vetjük figyelmünket. Óriási munka és érték fekszik ugyanis ebben a képanyagban, csak felszínre kell segíteni azt. Már régen elkelt volna a történelemtanárok részére egy olyan egyszerű videós képeskönyv, amely a fontosabb állóképi és mozgóképes anyagokat tartalmazná. Itt az állóképeknek nagyszerű gyűjteményét kapjuk, és így válik értéké a korabeli ábrázolásokhoz való ragaszkodás. A felhasználásra szánt részleteket a szükséges időtartamban egy videókazettára átmásolva a tanítási órába építhető illusztrációs anyaghoz juthatunk, amelyet a fólia- és diaképekhez hasonlóan alkalmazhatunk. Igényesebb pedagógusok természetesen az oktatás számára alapvető fontosságú mozgóképi anyagokkal is kiegészíthetik az állóképeket: játékfilmekből, ismeretterjesztő munkákból, televíziós programokból vett részletekkel dúsítva fel azt valódi oktatófilmmé. Ezen az úton a video egyik alapvető fontosságú újdonságát is kiaknázzuk: a meglévő felvételeket tetszés szerinti filmmé szerkeszthetjük, anélkül, hogy kamerát kellene a kezünkbe venni.

Videós tankönyv

Az az oktatófilm típus, amelynek a Magyar Évszázadok véleményünk szerint első darabja: a videós tankönyv. Ez nem más, mint a tankönyv videós változata, amely audiovizuális formában dolgozza fel azt a tananyagot, amely a könyvben írott alakban szerepel. A szükségszerűen statikus, egysíkú, túlracionalizált tankönyvek szemléletes, izgalmas, mozgalmas kiegészítőre találhatnak a videóprogramokban. A videós tankönyv célja ennek megfelelően az otthoni, egyéni tanulás és ismétlés megkönnyítése, a tankönyv egyhangúságának megtörése, a történelem gazdagságához méltóbb formanyelv és a korszerű oktatási formák felhasználásával.

A videós tankönyv – és így a Magyar Évszázadok – helye elsősorban az iskolai könyvtár. Itt a diákok helyben is megtekinthetnék, de kikölcönözve az otthoni tanulást is szolgálhatná. Ilyen módon építhetünk a sorozat azon sajátosságára, hogy belőle a tananya-

got megtanulni nem lehet, ezért inkább csak a már megtanultak átismétlésére alkalmas, vagyis elsősorban háttéranyagként, kiegészítésként használható fel.

A videós tankönyv az oktatófilm családjába tartozó altípus, amely előremutat a szóbeliség egyeduralmát megtörni hivatott oktatási formák felé, és elsősorban az önálló, differenciált tanuláshoz teremt új kereteket a tantárgy iránt érdeklődőbb diákok számára.

A filmhez mellékelt füzetsorozat is a fenti felhasználási mód felé mutat. Jó példa a mozgóképi oktatóprogramok és a nyomtatott anyagok közötti együttműködésre, amire a továbbiakban is érdemes lesz gondot fordítani, hiszen a kétféle közlési csatorna lehetőségei eltérőek és teljes, sokoldalú képet csakis együttes alkalmazásukkal alakíthatunk ki a tanítás során.

Tanfolyami segédanyag

Végül a sorozat alkalmas olyan tanfolyamok szemléltető anyagául, amelyek a pedagógusokat az oktatófilm készítésével ismertetik meg. Sok illusztrációs anyag emelhető ki pl. a képelemzés bemutatására (variációk, svenkelés, plánváltások) vagy a kísérőzene és a narrátorszöveg kapcsolatának szemléltetésére. Filmszerkesztési gyakorlatokhoz pedig mint nyersanyag szolgálhat: a húszperces fejezetek ötpercessé tömörítéséhez vagy éppen más filmekből vett részletekkel történő kiegészítéséhez.

*

A Magyar Évszázadok a jövőbeli történelmi oktatófilm készítői számára fontos tapasztalatokkal szolgál: hibái elkerülendők, sajátos videós műfajteremtő vonásai tovább erősítendőek. Nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy ez a sorozat megoldotta az oktatófilm-ellátás problémáit. A video speciális lehetőségeire építő, a tanórai felhasználás igényeiből kiinduló valódi oktatófilmek még mindig váratnak magukra. A képgyűjtemény vagy a videós tankönyv is fontos a maga helyén, de nem pótolhatják a gyermekek életkorát figyelembe vevő, didaktikailag megformált, korszerű oktatófilmeket.

Mivel a filmfelhasználás módszertana ma még gyermekcipőben jár és a tanárképzés sem készíti fel e téren a hallgatókat, az iskolai célokat szolgáló filmeket úgy kell elkészíteni, hogy azok megközelítsék a tankönyv didaktikai kidolgozottságát, és ne rójanak plusz feladatokat a tanároknak. Kérdések, feladatok, ismétlések, részösszefoglalások jellemzik az ilyen oktatófilmeket, valamint szoros kapcsolat tartása a tankönyvvel és az egyéb szemléltető eszközökkel is (fólia, dia, oktatócsomag).

Kétségtelenül járatlan úton indultak el a Magyar Évszázadok alkotói, hiszen a videós oktatófilm ma még hazánkban kidolgozatlan terület: elméletileg sem teljesen tisztázott, és mind a filmkészítés mind az oktatási felhasználás kevés tapasztalatra építhet. A magunk részéről ezért ma még korainak, elhamarkodottnak érezzük az egész magyar történelmet átfogó filmsorozat elkészítését célul tűzni ki. Előbb néhány, jól körülírható, jelentős korszak feldolgozását lenne célszerű elvégezni. E munka során lehetne megszerzeni a nagy összefoglaláshoz szükséges gyakorlati tapasztalatokat; amellet egy rövidebb korszak filmmé rendezése anyagilag is kisebb teher, és az esetleges kudarc is elviselhetőbb.

Az oktatófilm-készítés terén ugyanis a kudarcok ma még elkerülhetetlenek, hiszen csak a kezdeti lépéseket tesszük éppen, s gondoljuk meg, hogy még a filmnél sokkalta egyszerűbb írásvetítő is csak jó másfél évtized alatt találta meg méltó helyét a történelemtanítás eszközei között.

E filmsorozat legfőbb tanulsága, hogy minden lehetőség közül talán éppen az állóképekkel szemléltetett jogtörténet a legkevésbé alkalmas a történelem iránti érdeklődés felkeltésére – márpedig ez az elsődleges cél, az első lépés akár népművelés akár oktatás a film szándéka. A történelem sokféle témaköre közül az egyik legkevésbé érdekfeszítő és legkevésbé filmszerű kiválasztása, s ennek filmidegen formában való feldolgozása: ezek azok a fő okok, amelyek a sorozat sikerületlenségéhez vezettek. A statikus, egysíkú, szövegcentrikus film ugyanis egyszerre mond ellent az ismeretterjesztés, a mozgókép és a történelem sajátosságainak.